

Egy prozódiai jelenség Kodály kórusműveiben*

A debreceni I. Nemzetközi Kórusfesztiválon (1961-ben) a férfikari csoportban egy bolgár együttes nyerte az első díjat. Különösen emlékezetes marad számomra a *Fölszállott a páva* előadása. Feltűnt, hogy a „Vagy lesz új értelmük a magyar igéknek” részletet éppen úgy énekelték, ahogyan azt a hazai énekkarok előadásában megszoktuk. Valószínű, hogy jeles énekkaraink egyikétől — a rádió vagy még inkább hanglezet útján — lesték el a helyes szövegkiejtést (a határozott névelő után a szókezdő mássalhangzó kettőzését), mert egyébként a pusztán kottakép erre vonatkozóan semmi útbaigazítást nem ad. A helyes megoldás azonban mindenképpen ez:

1. 45

... am magyar i - gék - nek, ...

... am ma-gyar, am magyar i - gék - nek, ...

Ismeretes, hogy a határozott névelő a magyar verselésben lehet rövid is, hosszú is. Ennek nyelvtörténeti magyarázata van. Régi irodalmunkban — általában a XVI. század végéig — majdnem mindig az alakban fordult elő (hasonlóképpen az ez mutatónévmás is), s ezt a népnyelv máig megőrizte a legtöbb tájszólásban (dalokban pl. Azhol én elmegyek). Az élő nyelv a mássalhangzó-torlódást idővel hasonulással küszöbölte ki; ennek emlékei a ma is használatos *annak (ennek), abból (ebből), attól (ettől), akkor (ekkor)* stb. névmások. Írásban átmenetet jelentett a kimaradó *z* hiányjeles jelölése: *a' világ*. De hogy a kiejtés az irodalmi nyelvben is a szókezdő mássalhangzó kettőzésével történt, arra több bizonyítékunk van. (Nyelvészeink egy része írásban is szívesen megtartotta volna a mássalhangzó-kettőzést!) Fogarasi János nyelvtanában (1843) ezt olvassuk: „*a'* király vagy a király (közönségesen így mondatik ki: akkirály)...” — vagy másutt: „bár így írunk: *e'* föld, *e'* tenger, *a'* föld, *a'* tenger, vagy ma már hiányjel nélkül ... eme szókat tk. így ejtjük: *efföld, ettenger, afföld, attenger*.” (Nyelvtudományi Közlemények 1865.) Mint sok más nyelvi sajátoságot, a népdal ezt is megőrizte. Kodály is utalt rá egy Vörösmarty-verssel kapcsolatban: „... a hiányjel azt jelenti, hogy *a'* föld így ejtendő: *af föld*, *a'* bölcs így: *ab bölcs*, különben sántít a versforma. Ma is így beszél a magyarság jó része, talán nagyobb fele.” (Visszatekintés II., 307. l.). A népi prozódianak e jellegzetességét érvényesítette Palló Imre, valahányszor népdalt énekelt, pl. a Hányban (... *Am magyar élete szenvedés*...). Tíz évvel ezelőtt, írásom első megfogalmazásakor, levelet intéztem akkor még élő Kos-

suth-díjas operaénekesünkhöz, és megkérdeztem: vajon tett-e a Mester valamilyen észrevételt ezzel kapcsolatosan, mondjuk a dalmű bemutatásakor vagy más alkalommal? A válasz ez volt: nem emlékszik rá, hogy valaha is tett volna bármi megjegyzést. Nyilvánvalóan természetesnek tartotta ezt a megoldást.

Kodály tehát a régi magyar, illetve mai népi gyakorlat alapján írt Ady költeményének idézett helyen és sok más kórusművében nyújtott ritmust, arra ösztönözve az előadókat (énekkarról lévén szó: a karvezetőket), hogy nyelvérzékükre hagyatkozva találják meg a helyes megoldást.

Tallózzunk most egy kicsit a kórusművekben!

2. Szoprán, alt: 19

 El - búj - dosom ay vi - lág szé - li - re, ...
 (Gömöri dal)

3. Tenor: 122

 Jó léssz al le - gény - ség ...
 (Kit kéne elvenni)

4. Basszus: 37

 csipke-bokor al la - ká - som.
 (Mátrai képek)

5. 2

 Al lé - ányka szó - ta - lan ...
 (Hat tréfás kánon: III. sz.)

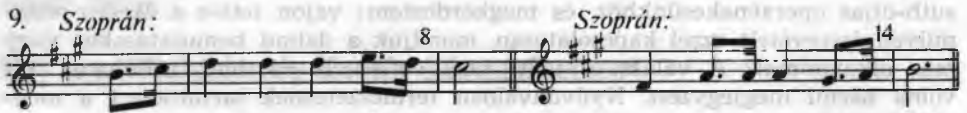
6. 30

 ... ak - ki hajon fejt van ...
 (Hat tréfás kánon: V. sz.)

7. Szoprán: 2

 Jer - tek velem am mező - re ...
 (Ürgeöntés)

8. Tenor: 13

 ... s füst ev vi - lá - gon ...
 (Kölcsey: Bordial)

9. Szoprán: Szoprán:

(2.) Bol-dog or-szág-ban aj jö - vőt, (2.)... hív ad dicső, hős ha - lál,...

Alt: Szoprán:

(3.) Hadd lengjen av vi - lá - gon át, (1-3.)... vé - rük ah ha - tárt!

(A szabadság himnusza)

A Marseillaise fordítójának, Jankovich Ferencnek érdeme, hogy a jellegzetes indulóritmus az előadásban sehol sem sikkadhat el, még a 2. és 3. versszakban is jól érvényesül anélkül, hogy a magyar szöveget kerébe kellene törni (mint nem egy indulónk vagy induló jellegű tömegdalunk esetében). S ehhez a határozott névelőnek és az utána következő fő-, illetve melléknévnek említett ritmikai kapcsolata — mint egyedül célra vezető prozódiai értelmezés — szintén hozzájárul.

10. Mind: Szoprán:

Hír - he-dett zenésze ev vi-lág - nak, ab be-tesz ha - zá - nak

Szoprán: Szoprán:

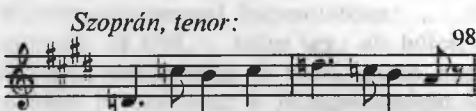
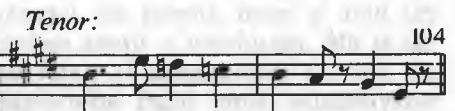
Av velő-ket rá-zó hú - ro-kon? Ak kihalt vágs elpártolt re - mény.

(Vörösmarty: Liszt Ferenchez)

Láthatjuk, nem csupán a kis nyújtott ritmust használta fel Kodály a trocheusok zenei kidomborítására, hanem a pontozott negyedes megoldást, sőt annak még nyújtottabb változatát is. Ezekre is hadd álljon itt néhány további jellemző példa.

11. Szoprán: Szoprán:

Ak ka-lá-szok ó - ce-án-ja,... Mesz-sze tő-lünk av vi-lágba..

Szoprán, tenor: Tenor:

Aj jö-ven-dő mit talál-na...? S av vi-lág-tör-té-net könyve?

(Petőfi: A magyar nemzet)

12. *Mind:* 42 *Szoprán, tenor:* 94

Ak - ki magyar, ak - ki vi-téz... Be-ro-ha-nok ah ha - lál-ba.

(Petőfi: Csatadal)

13. *Szoprán:* 13 *Szoprán:* 19 *Mind:* 28

A vadon Mársnak... Asz szelid lel-kek... Ab borostyán ág...

(Virág Benedek: Békességóhajtás)

14. 26

... a magyar - hoz av vi-lág,...

... am magyar - hoz av vi-lág,...

(Petőfi: A székelyekhez)

Ez az utóbbi részlet arra figyelmeztet, hogy a nyújtott ritmus nem feltétlenül egyedüli ritmikai megoldása a helyes prozódiaát biztosító mássalhangzó-kettőzésnek. A névelő így is hosszabb az utána következő szótagnál!

Ugyanilyen meggondolásból *A magyar nemzetben*:

15. 8

Am magyar nem-zet pár - já - ra.

és más kórusokban:

16. *Alt:* 17. *Mind:* 6

Ah-hol a há - rom... Nán-do-ron am magyai őr.

(Három gömöri népdal) (Vörösmarty: A nándori toronyőr)

18. Szoprán, alt: 72 19. Tenor: 70

S ad Duna szőke vizén... S készült számunkra al lédőlt ki-rály...

(Kisfaludy Károly: Mohács) (Petőfi: Isten csodája)

20. Tenor: 8

Áll a vi-har-ban maga am magyar.

(Petőfi: Élet vagy halál)

21. Alt: 90 Bariton-szóló: 272

Sën-ki am maga orszá-gá-ból... ... av ve-szë-de-lëm - re ..

(Zrínyi szőzata)

(A baritonszóló dallama a fugató során mindegyik szólabban felhangzik.)

Minél hosszabb a névelőre eső hang, annál kényesebb a megoldás; vigyáznunk kell, hogy ne váljék modorossá, zeneietlenné. A legszélsőségesebb példát a *Nemzeti dal* refrénjében találjuk. Itt a szókezdő mássalhangzót a nyújtott hangnak csak a vége felé ajánlatos kettőzni, valahogy így:

22. Mind: 11

A — m magyarok is - te - né - re...

Ebben az esetben különösen szükséges, hogy a karvezető kísérletezve keresse ki a mintegy előlegezett mássalhangzó helyét a tartott hangban.

Összegezésül levonhatjuk a tanulságot: az *a* névelő (vagy az *e* mutatónévmás) indokoltan párosul súlyos — olykor csak viszonylag súlyos — helyen hosszú hanggal 1. az időmértékes verselésben, amikor az *a*, illetve *e* hosszú szótagnak számít (pl. Liszt Ferenchez, A magyar nemzet, Békességóhajtás); 2. a hangsúlyos (ütemes) verselésben — vagy akár prózában — a zenei kifejezés érdekében (pl. népdalfeldolgozások, A székelyekhez, Főlszállott a páva, Zrínyi szőzata). Akármelyik esetről is legyen szó, előadásban sohasem a magánhangzót nyújtjuk meg, hanem a szókezdő mássalhangzót ejtjük kettőzve, vagyis hosszán.

* Először a Kóta, a Kórusok Országos Tanácsának lapja 1972/3. számában jelent meg. Lapunk számára a szerző kibővítette a cikket. (A szerk.)